

Dipl. inž. Radisav Popović
Dipl. inž. Vasilije Ražnatović
Dipl. ecc. Vukica Perović
Republički komitet za poljoprivredu,
šumarstvo i vodoprivredu — Titograd

RAZVOJ POLJOPRIVREDE U CRNOJ GORI OD 1981-1983. GODINE

1. Uvod

Ova analiza rađena je shodno Programu rada Izvršnog vijeća i Skupštine SR Crne Gore za 1984. godinu. Cilj joj je da prikaže stanje poljoprivredne proizvodnje i realizaciju mjera i zadataka predviđenih Društvenim planom i Dogovorom o osnovama Društvenog plana Crne Gore za razvoj poljoprivrede, prehrambene i duvanske industrije za posljednje tri godine (1981 — 1983), sa posebnim osvrtom na investicije.

Za izradu ove analize korišćeni su statistički podaci i drugi raspoloživi materijali koje su radili Republički komitet za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu i drugi organi i institucije.

Tokom prethodnog perioda u više navrata Predsjedništvo SR Crne Gore, Izvršno vijeće i drugi organi razmatrali su izvršavanje mjera i zadataka predviđenih Dogovorom o razvoju agroindustrijskog kompleksa. Pri tome je ukazivano da se dogovorena politika o razvoju ove oblasti ne ostvaruje potpuno, što se, ako se taj trend nastavi, mora negativno odražavati i na realizaciju utvrđene koncepcije razvoja, jer proizvodnja hrane opredjeljuje razvojne mogućnosti u nizu drugih privrednih grana utiče na platni bilans, standard građana i izvor je dohotka znatnog broja stanovništva. S toga se to mora osjetiti i na ostvarivanju programa dugoročne stabilizacije u cjelini.

2. Politika razvoja

Društvenim planom Crne Gore od 1981—1985, s obzirom na značaj proizvodnje hrane, poljoprivreda je svrstana u prioritetne pravce razvoja a Dogovorom o osnovama Društvenog plana Crne Gore za razvoj poljoprivrede, prehrambene i duvanske industrije od 1981—1985. utvrđeni su ciljevi i politika razvoja, finansiranje razvoja, razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa i društveno organizovane proizvodnje na selu, kao i mjere za realizaciju politike razvoja.

Dogovorom je predviđeno da se razvoj ove oblasti zasniva, pored ostalog, na ubrzanom razvoju društvenog sektora i društveno organizovane proizvodnje na individualnim poljoprivrednim gazdinstvima, stvaranju povoljnijih uslova privređivanja koji će podsticati takvu proizvodnju, uvođenju novih dostignuća nauke, tehnike i tehnologije, i dr. — što je jedan od osnovnih preduslova za stabilniju proizvodnju i tržište.

Planskim dokumentima predviđeno je da je neophodno obezbijediti stalan i stabilan rast proizvodnje poljoprivredno-prehrambenih proizvoda radi zadovoljenja rastućih potreba u hrani, postepenog smanjivanja ili eliminisanja nabavke sa strane osnovnih deficitarnih prehrambenih proizvoda, kao i veće proizvodnje roba za izvoz.

Imajući ovo u vidu predviđen je rast ukupne poljoprivredne proizvodnje po prosječnoj stopi od oko 4^o/_o godišnje (društveni sektor 7,5^o/_o a individualni 3^o/_o), prehrambene industrije 5,5^o/_o i duvanske industrije 5^o/_o. Prednost je u razvoju data primarnoj proizvodnji osnovnih poljoprivrednih proizvoda (mesa i mlijeka) kao i proizvodima koji imaju komparativne prednosti područja (rano voće, grožđe, povrće, južno voće, masline).

Za finansiranje razvoja poljoprivrede, prehrambene i duvanske industrije predviđeno je 7^o/_o ukupnih investicija u privredi Crne Gore.

Takođe je predviđeno da ostvarivanje ovih ciljeva bude praćeno i nizom mjera tekuće ekonomske politike kao što su podsticajne mjere za povećavanje robne proizvodnje osnovnih deficitarnih proizvoda i dr.

3. Ostvarivanje razvoja 1981 — 1983.

Proizvodnja hrane, uopšte, posebno u Crnoj Gori, odvija se u složenim uslovima, s obzirom na raznolike, prije svega, prirodne uslove, usitnjenost posjeda, nedovoljnu organizovanost i relativno slabu materijalnu osnovu društvenog sektora, deficitarnost stručnog kadra i nedovoljnu materijalno-tehničku i stručnu osposobljenost individualnih poljoprivrednih proizvođača.

Crna Gora je izrazito brdsko-planinsko područje sa oštro izraženim oblicima reljefa. Naročito je siromašna ravninama. Ukupne ravne površine ne prelaze 5% teritorije Republike. Od obradivih površina 93,7% otpada na individualni sektor. Klimatski uslovi su veoma raznoliki i neujednačeni. Postoje razna klimatska područja (mediteranska, kontinentalna i planinska, sa mnogim prelaznim oblicima).

I pored otežanih uslova privređivanja u okviru ukupnog razvoja Crne Gore na povećavanju poljoprivredne proizvodnje i socijalističkog preobražaja sela posljednje tri godine postignuti su značajni rezultati. Međutim, dostignuti nivo poljoprivredne proizvodnje nije ni približan onom koji je moguće postići.

Ostvarivanje politike razvoja poljoprivrede čvrsto je vezano za razvoj društvenoekonomskih odnosa i ukupnu transformaciju sela (ekonomsku, socijalnu i kulturnu) tim prije što se preko 95% proizvodnih kapaciteta nalazi u vlasništvu individualnog sektora. Konceptija razvoja poljoprivrede i sela u novije vrijeme je jasnija. Preovladalo je shvatanje da je za cjelokupni društveno-ekonomski razvoj Crne Gore neophodan brži i cjelovitiji razvoj poljoprivrede i sela. Međutim, razvoj poljoprivrede nije praćen adekvatnim stvaranjem uslova, posebno onih koji se odnose na brži razvoj sela, kao što je izgradnja infrastrukturnih objekata i dr. Istina, putna mreža u nekim opštinama sve je razvijenija, elektrifikacijom je zahvaćeno preko 80% naselja, poboljšava se dijelom i obezbjeđivanje vodom, ali, u cjelini gledano, postoje još dosta neusklađenosti koje ometaju ne samo razvoj poljoprivrede već utiču i na cjelokupni društvenoekonomski razvoj.

U poslijeratnom periodu deagrarizacija u Crnoj Gori išla je vrlo brzo. Njome je bilo zahvaćeno 83% naselja, od kojih se neka postepeno gase. Kao posljedica toga, čisto poljoprivredno stanovništvo u 1981. godini svedeno je na svega 13% (76 224)*, u kojem na aktivno poljoprivredno stanovništvo otpada 37,5% (23 607). Ovakvo intenzivno praznjenje sela tumači se kao posljedica opšteg progressa, brže industrijalizacije i bježanja od »surovih« uslova života, posebno iz naselja udaljenih od potrošačkih centara.

Starosna struktura aktivnog poljoprivrednog stanovništva dosta je nepovoljna. Međutim, u postojećim crnogorskim prilikama poljoprivredno stanovništvo predstavlja značajan potencijal za mnogo veću ukupnu i tržišnu proizvodnju. Tim prije što se veliki broj mješovitih gazdinstava sve više aktivno bavi poljoprivrednom proizvodnjom i postaje rodni proizvođač. To se u daljem razvoju ne može zanemariti.

Prethodne tri godine u poljoprivredi je uglavnom ostvarena planirana prosječna stopa rasta od oko 4%, što se ne može reći za zemlju u cjelini. Postignuti rezultati, posebno u nekim granama

proizvodnje još su jednako ispod realnih mogućnosti. Pri tome treba istaći da je poljoprivredna proizvodnja u analiziranom periodu zbog poznatih opštih teškoća bila opterećena nizom problema, koji je još uvijek prate. Tu se ističu obezbjeđenje većih sredstava i povoljnija kreditna politika u cjelini, nabavka dovoljnih količina repromaterijala i rezervnih dijelova, cijene i njihovi paritetni odnosi, organizovanije tržište, organizovaniji i veći otkup i izvoz. Rješavanje svih ovih kao i problema zemljišne i poreske politike posebno je značajno ne samo za ostvarivanje dogovorene politike razvoja već i za ubrzanje procesa ukupne društvene reprodukcije na osnovama Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije.

Ostvarenje stope rasta po godinama i sektorima vlasništva vidi se iz sljedeće tabele

(ostvareno)

	Planirano % prosječno	1981.	1982.	1983. (ocjena)
1. Poljoprivreda ukupno	4,0	4,3	3,7	3,5
društveni sektor	7,5	7,0	44,8	8,0
individualni sektor	3,0	4,1	1,4	2,9
2. Prehrambena industrija	5,5	4,0	2,1	2,1
3. Duvanska industrija	5,0	-10,0	2,1	8,0

U prehrambenoj i duvanskoj industriji nije realizovana planirana stopa rasta što je posljedica teškoća oko nabavke sirovina i repromaterijala. Radi poređenja ukazuje se da je na nivou zemlje Društvenim planom razvoja stopa rasta u poljoprivredi bila planirana 4,0%, da je rezolucijama za 1981. i 1982. godinu smanjena na 3,5% a 1983. na 2,5% a da je prosječna realizacija 2% (1981. g. 1,4%, 1982. g. 7,0% a 1983. g. -2%).

Bitna karakteristika utvrđene politike razvoja bila je bolje korišćenje i čuvanje postojećih zemljišnih kapaciteta. Fond poljoprivrednih površina u 1983. iznosi 517 247 ha, što je uglavnom na nivou 1980. godine*. Struktura korišćenja obradivih površina u cjelini je znatno poboljšana, što se vidi iz tabele:

* Cisto poljoprivredno stanovništvo po opštinama kreće se ovako: u Tivtu i Budvi 1%, Kotoru i H. Novom 2%, Titogradu, Cetinju i Nikšiću 6%, Danilovgradu 7%, Baru 11%, Ivangradu 17%, Rožajama 19%, Ulcinju 21%, Mojkovcu 23%, B. Polju 25%, Pljevljima i Kolašinu 26%, Plavu 30%, Zabljaku 33%, Savniku 41% i Plužinama 44%. U Jugoslaviji 20%, užoj Srbiji 28%, Kosovu 50%, Sloveniji 9%.

(u ha)

	1980.	1983.	Indeks 83/80.	% učešća u obrad. površ. 1983.
1. Ukupno obradive površine	184 308	186 360	101,1	100,0
2. Zasijane površine	43 653	45 863	105,0	24,6
— žita	19 770	20 697	104,7	11,1
— povrće	11 280	12 298	109,0	6,5
— krmno bilje	12 164	12 447	102,3	6,6
— industrijsko bilje	439	421	95,8	0,4
3. Neobrađene oranice	13 137	7 654	53,6	4,1
4. Voćnjaci	9 921	10 491	105,7	5,6
5. Vinogradi	3 125	3 782	121,0	2,0
6. Livade	114 429	118 521	103,5	63,6
7. Ostalo (rasadnici i cvijeće)	43	49	113,9	0,1

Obradive površine povećane su za 2 052 ha, zasijane površine 2 210 ha, žita 927, povrtno bilje 1 018, voćnjaci 570 i vinogradi 657 ha. Posebno je značajno smanjenje površina pod neobrađenim oranicama; za 5 483 ha (46,4%). Učešće prirodnih livada i dalje ostaje vrlo visoko (63,6%) i mora se smanjivati u narednom periodu.

Društveni sektor u obradivim površinama učestvuje svega 6,2%, u oranicama 4,3% dok je učešće kod voćnjaka (22,6%) i vinograda (55,4%) znatno veće.

U cilju bolje eksploatacije zemljišnih kapaciteta urađen je početkom 1983. Program mjera i aktivnosti za iskorišćavanje neobrađenih površina u Crnoj Gori. Program je dostavljen svim Opštinskim skupštinama i OUR-ima kako bi svi sagledali sopstvene zadatke u tom pogledu. Ovim Programom je utvrđena obaveza da se u svim opštinama sačini detaljan pregled neobrađenih oraničnih površina i donese plan njihovog racionalnog iskorišćavanja za oba sektora vlasništva. Rezultati nijesu izostali, ali ovu akciju nijesu podjednako prihvatile sve opštine i OUR-i.

Zakon o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta dao je mogućnost društveno-političkim zajednicama da sopstvenicima koji duže od dvije godine ne koriste poljoprivredno zemljište mogu isto oduzeti i ustupiti drugom korisniku pod određenim uslovima. Međutim, u sprovođenju ovog Zakona nailazi se na teškoće koje proizilaze u prvom redu iz nedovoljne tehničke osposobljenosti OUR-a i nedovoljne dohodovne motivisanosti da koriste neobrađena poljoprivredna zemljišta u individualnom vlasništvu, tim prije što je

* Od ukupnih poljoprivrednih površina (517 247 ha) na obradive otpada 186 360 ha, pašnjake 326 407 ha i bare i trstike 4 480 ha.

ovdje riječ najčešće o usitnjenim i razbacanim parcelama, nepristupačnim za mehanizovanu obradu.

Da bi se otklonile određene specifičnosti i problemi u pogledu primjene Zakona o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta, Programom rada Skupštine SR Crne Gore u 1984. godini predviđena je izmjena i dopuna Zakona, kada će se cjelovito razmotriti problematika u vezi sa primjenom Zakona i predložiti potrebne izmjene u njemu.

Pored ovoga, urađen je i dostavljen Skupštini SR Crne Gore nacrt zakona o uslovima za promjenu namjene obradivog poljoprivrednog zemljišta. Cilj je ovog zakona da se očuvaju i zaštite obradive površine s obzirom da postojeća zakonska rješenja ne obezbjeđuju efikasnu zaštitu ovog zemljišta.

Potreba i značaj donošenja ovog zakona proizilazi iz činjenice što su, prema statističkim podacima, posljednjih 20 godina poljoprivredne površine u Crnoj Gori smanjene za 75 311 ha a obradive za 5 284, zbog izgradnje industrijskih i drugih objekata, gradskih i seoskih naselja, infrastrukture i dr. Očekuje se da će zakon stupiti na snagu 1984.

Polazeći od odredbi Ustava da je zemljište dobro opšt društvenog interesa, da uživa posebnu zaštitu i da se mora obezbijediti njegovo racionalno iskorišćavanje i očuvanje, u toku je donošenje Društvenog dogovora o osnovama zajedničke zemljišne politike u Jugoslaviji. Ovaj dogovor treba da zaključe Skupština SFRJ i skupštine republika i pokrajina. Tim bi se dogovorom utvrdile jedinstvene osnove zemljišne politike za čitavu zemlju.

U okviru biljne proizvodnje kod pojedinih kultura došlo je do značajnih povećanja fizičkog obima proizvodnje, što se vidi iz podataka za neke važnije proizvode:

Kultura	Proizvodnja u tonama		Index 1983/1980.
	1980. g.	1983. g.	
Pšenica	8 263	9 516	115,2
Kukuruz	12 504	16 018	128,1
Krompir	33 952	41 451	122,1
Paradajz	10 768	18 252	169,5
Paprika	13 949	15 927	114,2
Jabuke	2 045	3 235	158,2
Sljive	2 639	9 012	342,4
Breskve	1 869	3 823	204,5
Masline	432	2 638	610,6
Grožđe	15 545	30 265	194,7

Postignuti nivo proizvodnje rezultat je primjene odgovarajućih agrotehničkih mjera, uvođenja novih visokorodnih sorata i sl., tim prije što uslovi za proizvodnju, posebno nekih kultura, nijesu bili povoljni. S druge strane, prinosi koji su postignuti kod nekih kultura, kako ih bar evidentira statistika (krompir, pšenica, kukuruz) niski su i u sadašnjim uslovima jedva pokriju troškove proizvodnje.

U istom periodu, zbog izuzetno nepovoljnih vremenskih prilika, smanjena je proizvodnja sijena kao osnovnog stočnog hraniva, i to: lucerke i sijena sa prirodnih livada za oko 28⁰/₀ a proizvodnja na pašnjacima za 48⁰/₀, što se moralo osjetiti na stočnom fondu i stočarskoj proizvodnji, tim prije, što su nastupile teškoće u obezbjeđivanju koncentrovanih stočnih hraniva a došlo je i do znatnih povećanja cijena sijenu. Preduzimaju se mjere da se povećaju proizvodnja i kvaliteta stočne hrane putem zasijavanja vještačkih travnjaka, sjetvom krmnih kultura i melioracijom prirodnih livada i pašnjaka, pa bi u tom smislu ubuduće, uporedo sa razvojem stočarstva, trebalo još intenzivnije raditi i na upoređivanju krmne baze.

Brojno stanje stoke po godinama je variralo, što je uglavnom zavisilo od prinosa sijena na prirodnim livadama i pašnjacima, kao osnovnog izvora kabastih hraniva. Krajem 1983. u odnosu na 1980. godinu fond govedi je samo neznatno povećan, broj svinja povećan je 19,6⁰/₀ a živine preko 40⁰/₀ dok je broj ovaca i konja manji preko 7⁰/₀, što se vidi iz tabele:

(grla)

Vrsta stoke	Stanje krajem 1980.	Stanje krajem 1983.	Index 1983/80.
1. Goveda	182 660	187 896	102,8
2. Ovce	493 249	457 693	82,8
3. Konji	25 934	23 993	92,5
4. Svinje	23 532	28 142	119,6
5. Živina	657 561	922 298	140,3

Stoka je skoro u cjelini na individualnom sektoru. U društvenom ima svega oko 1,4⁰/₀ govedi, 1⁰/₀ ovaca, 26⁰/₀ svinja i 11⁰/₀ živine. Kretanje stočarske proizvodnje vidi se iz sljedećeg pregleda:

Društveni sektor u 1983. učestvuje u prirastu mesa sa svega 1 217 t ili 3,7⁰/₀, i to nešto značajnije jedino kod svinja (17,1) dok je kod ostalih vrsta učešće društvenog sektora neznatno. U proizvodnji mlijeka učešće društvenog sektora iznosilo je 3⁰/₀ a u proizvodnji jaja 15,6⁰/₀.

— u tonama—

	1980. g.	1983. g.	Index 1983/1980.
Ukupan prirast mesa	28 455	32 725	115,0
Od toga:			
Prirast govedi	10 573	12 859	121,6
Prirast ovaca	10 985	12 252	111,5
Prirast svinja	5 182	5 435	104,9
Prirast živine	1 715	2 179	127,1
Proizvodnja mlijeka ukupno (u 000 l)	91 310	113 513	124,3
Proizvodnja jaja (u 000 kom)	53 046	81 663	153,9
Proizvodnja vune (tona)	711	779	109,6

Kada se govori o proizvodnji mlijeka, valja napomenuti da je prosječna mliječnost po kravi, prema statističkim podacima, povećana za 15,3% (sa 1 060 l u 1980. na 1 222 u 1983.). Ovo je još uvijek nedovoljno jer je 27% manje od prosječne mliječnosti u zemlji.

Povećanje mliječnosti rezultat je intenzivnijih ulaganja u razvoj stočarstva jer je došlo do pozitivne izmjene rasnog sastava, posebno govedi, na području nekih opština. Ima područja gdje je procenat plemenitih pasmina i njihovih križanaca i preko 50 (Ti-tograd, Danilovgrad, Bar, Nikšić, Žabljak, Pljevlja).

U ovom periodu nastavljena su ulaganja u individualna poljoprivredna gazdinstva sa ciljem da se povećava robna proizvodnja mesa i mlijeka. Tako je već izgrađeno, ili je u izgradnji, 610 govedarskih i 370 ovčarskih minifarmi. Posebne teškoće u tom smislu javljaju se pri obezbjeđivanju kvalitetnog priplodnog materijala, pa se kao prioritetan zadatak nameće organizovanje selekcijske službe i čuvanj esopstvenog priplodnog podmlatka koji bi se dobijao od kvalitetnih rasnih grla.

U pogledu zdravstvenog stanja stoke, posljednjih godina najveći problem predstavljali su pojave enzooskog (vibrioznog) po-baćaja ovaca (prvenstveno u sjevernom dijelu Republike), anaerobna oboljenja ovaca i jagnjadi, jalovost krava, bolesti podmlatka na mlječnim farmama, ataksije jagnjadi, kao i parazitske bolesti koje se prenose i na ljude (pantljičara, ehinokokoza i dr.). Sprečavanje i suzbijanje ovih oboljenja vezano je ne samo za nedostatak odgovarajućih sredstava već (i to prvenstveno) za deficitarnost veterinarskog kadra.

Radi povećavanja proizvodnje mesa i mlijeka napravljeni su programi mjera za povećavanje proizvodnje mlijeka i mesa u Crnoj Gori koji ukazuju na mogućnosti povećanja proizvodnje ovih proizvoda do 2000-te godine po pojedinim užim regionima, kao i na

mjere koje treba preduzimati kako bi se predviđena proizvodnja realizovala. Ovi programi treba da posluže OUR-ima i opštinama kao osnova za izradu sopstvenih programa.

Poljoprivrednu proizvodnju u cjelini pratile su, i prate kao što je već navedeno, teškoće pri nabavci mineralnih đubriva, sredstava za zaštitu bilja, rezervnih djelova, goriva i maziva i dr., usljed neblagovremenog i nepotpunog obezbjeđivanja deviznih sredstava za uvoz sirovina i gotovih proizvoda. Za Crnu Goru je ovaj problem još izraženiji jer jedino naša Republika nema fabrike za proizvodnju mineralnih đubriva.

Isto tako, izražen je, i još neregulisan problem, obezbjeđivanja obrtnih sredstava, iako se selektivnom kreditnom politikom obezbjeđuje dio sredstava za ove namjene, pa se nedostatak obrtnih sredstava veoma jako osjeća u proizvodnji, otkupu, izvozu, snabdjevenosti tržišta i obezbjeđivanju rezervi, a time i u ukupnom poslovanju OUR-a u ovoj oblasti.

Polazeći od činjenice da su u analiziranom periodu banke bile uglavnom nelikvidne, kamatne stope visoke, politikom cijena ograničeno djelovanje tržišnih zakonitosti za veći broj osnovnih proizvoda (pšenica, kukuruz, uljarice, meso, mlijeko i dr.), zatim nedovoljna sredstva za podsticanje proizvodnje, kao i da je ovdje prisutno najviše regulativno-interventnih mjera koje se donose od opštine do federacije, itd. — proizilazi da je ostvarivanje dohotka otežano u odnosu na druge oblasti, odnosno akumulativno-reproduktivne sposobnosti u ovoj oblasti praktično nema ili je zanemarujuća.

Težnja da se kroz primarnu raspodjelu poboljšaju akumulativna i reproduktivna sposobnost poljoprivrede i prehrambene industrije nije se ostvarivala u planiranom obimu iz razloga što su cijene osnovnog repromaterijala kojima se koristi poljoprivreda (vještačka đubriva, sredstva za zaštitu bilja, rezervni dijelovi, gorivo, mazivo, energija i dr.) rasle brže od cijena ovih proizvoda i što utvrđivanje cijena nikada nije vršeno istovremeno za reprodukciju u liniju u cjelini. Tako je, na primjer, pri utvrđivanju cijena stoke izostajalo istovremeno utvrđivanje cijena prerade, što je klaničnu industriju dovodilo u gubitke, itd. Radi ilustracije navodi se da su prosječne cijene vještačkih đubriva i sredstava za zaštitu bilja 1983. u odnosu na 1980. porasle preko četiri puta dok je u istom periodu indeks povećanja cijena kod pšenice 250, mlijeka 240,9; junećeg mesa 238,8; jestivog ulja 227,2; sira 290,4; jaja 198,0; paradajza 183,3; jabuka 183,8 itd., što je dovodilo proizvođače u nepovoljan ekonomski položaj a smanjivao se i interes za proizvodnju.

Podaci iz završnih računa pokazuju da ova oblast ne uživa nikakve povoljnosti ni u sekundarnoj raspodjeli jer posebno kod nekih grana u OOUR-ima od ostvarenog dohotka ostaje ispod 50% (u Jugoslaviji kod poljoprivrede 55,2%), što je posljedica prven-

stveno prezaduženosti. Ovo se svakako negativno odražava na stopu akumulacije i reproduktivnu sposobnost.

Položaj individualnih poljoprivrednih gazdinstava u Crnoj Gori takođe je nepovoljniji nego gazdinstva u ostalim republikama i SAP Vojvodini (sa izuzetkom Kosova) jer su novčana primanja sa gazdinstava u Crnoj Gori oko tri puta manja od prosjeka u zemlji a oko 8 puta od prosječnih u Vojvodini.

Tehnička je opremljenost, posebno na individualnom sektoru, poboljšana s obzirom na sve veći interes za nabavku poljoprivredne mehanizacije i opreme. Broj traktora u odnosu na 1980. povećao se sa 1 086 na 2 650 (indeks 244) a broj motokultivatora sa 972 na 3 428 (indeks 352). Iz ovog proizilazi da proces mehanizovanosti teče dosta ubrzano. Na jedan traktor sada dolazi oko 70 ha obradivih površina ili 20 ha oranica (u 1980. na 1. traktor bilo je 171 ha obradivih površina), što je još nedovoljno u odnosu na zemlje sa tehnički opremljenom i razvijenom poljoprivredom. S druge strane, ako se ima u vidu da se znatan broj traktora upotrebljava van poljoprivrede i da su poljoprivredne površine usitnjene, što otežava racionalnu eksploataciju mehanizacije, proizilazi da sadašnje stanje mehanizovanosti ne zadovoljava. Naročito ne zadovoljava broj priključnih mašina i kombajna.

Programi i dokumenti kojima je definisan razvoj poljoprivrede i sela predviđaju širenje i ekonomsko jačanje društvenog sektora, razvoj zadrugarstva i udruživanja, kao i raznovrsne oblike kooperativne saradnje zemljoradnika sa društvenim sektorom. Međutim, društveni sektor je u materijalnom i organizaciono-kadrovskom pogledu relativno još nerazvijen i neosposobljen da bi mogao, u funkciji organizatora i nosioca razvoja, bitnije uticati na razvoj poljoprivrede i sela u cjelini. U ukupnim obradivim površinama ovaj sektor učestvuje svega 6,2% a u ukupnom stočnom fondu oko 2%, pa poljoprivredne organizacije dohodak ostvaruju dobrim dijelom od trgovine i prometa. Kako društveni sektor raspolaže i sa 2 720 ha površina na kojima nije moguće zasnovati poljoprivrednu proizvodnju bez znatnijih ulaganja u tekućem planskom periodu, predviđeno je da se melioriše oko 1 500 ha površina. Do sada su izrađeni projekti za melioraciju 1 460 ha ali se većinom ne realizuju zbog nedostatka sredstava. U cilju povećanja obradivih površina sačinjen je Program privođenja zemljišta kulturi do 2000-te godine koji je usvojio Republički komitet za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu a Izvršno vijeće prihvatilo. Ovim Programom, pored privođenja zemljišta kulturi (hidro i agromelioracije), predviđene su i melioracije planskih travnjaka, i to prosječno 3 500 ha godišnje.

Proces samoupravnog organizovanja i udruživanja zemljoradnika, i pored izvjesnih rezultata, nije bio usklađen sa mogućnostima i potrebama razvoja, jer su zadrugarstvo i kooperacija u stal-

nim ekonomskim teškoćama. Na ovo su uticali brojni razlozi od kojih ističemo samo neke: nestabilni uslovi privređivanja, neblagovremeno utvrđivanje i sprovođenje mjera ekonomske politike u oblasti agrara i zaostajanje u investicionim ulaganjima u toj oblasti, nedovoljan broj zadružnih organizacija i njihova slaba materijalna i kadrovska osposobljenost, odsustvo kontinuirane društveno-političke akcije na ovim pitanjima u mjesnim zajednicama i opštinama, slaba dohodovna povezanost zadružnih organizacija međusobno i sa organizacijama udruženog rada u agroindustrijskom kompleksu. U nekim sredinama prisutne su teškoće i problemi i u vezi sa izborima i oblicima organizovanja i udruživanja zemljoradnika.

Isto tako, izostalo je efikasnije rješavanje zdravstvenog i penzijskog osiguranja zemljoradnika, tj. obezbjeđenja socijalne sigurnosti koju imaju drugi radnici u udruženom radu.

U proteklom periodu ukupno je formirano jedanaest OOK, jedna radna organizacija kooperanata, šest zemljoradničkih zadruga sa četiri OZO, tri specijalizovane zadruge, jedna zadruga zemljoradnika i dvadeset OOUR-a za kooperaciju i drugih organizacija udruženog rada, tako da ih sada ima ukupno četrdeset dva.

Svoj rad i sredstva udružila su 1 622 zemljoradnika na dohodovnim i samoupravnim osnovama (do 1985. godine predviđeno 9 900) a 27 535 domaćinstava (predviđeno 17 766) u kooperativnom je odnosu sa zemljoradničkim zadrugama i drugim organizacijama, i to' po osnovu trajnije saradnje 17 825 a na povremenoj osnovi 9 710.

Od ukupnog broja udruženih zemljoradnika penzijsko i invalidsko osiguranje ima 345 zemljoradnika, ili svega 21,2^oo.

Stanje stručnog kadra u poljoprivredi a posebno stanje stručne osposobljenosti proizvođača ne zadovoljava što predstavlja ozbiljnu smetnju u daljem razvoju poljoprivrede i sela. Prema raspoloživim podacima, sada u Crnoj Gori radi 691 poljoprivredni stručnjak (273 sa visokom, 34 sa višom i 384 sa srednjom) i 76 veterinarara (46) i veterinarskih tehničara (30). Ako se tome doda i starosna struktura stručnog kadra, koja je vrlo nepovoljna, i da se uskoro ne može očekivati bitnije poboljšanje, ovaj problem postaje još teži.

Ovakvo stanje stručnog kadra ozbiljna je kočnica u sprovođenju mjera razvoja i aplikacije pojedinih tehničko-tehnoloških dostignuća, tim prije ako se ima u vidu da je najveći broj aktivnih poljoprivrednih proizvođača bez ikakvog odgovarajućeg tehničkog i ekonomskog obrazovanja i sa vrlo nepovoljnom starosnom strukturom. Radi obučavanja poljoprivrednih proizvođača, posljednjih godina organizuju se kursevi i seminari, na kojima poljoprivredni

proizvođači stiču osnovna znanja iz ove oblasti, ali to nije ni izbliza onoliko koliko je neophodno.

Mali obim ukupne poljoprivredne proizvodnje u odnosu na potrebe uticao je na stepen robnosti. Stoga je jedan od osnovnih zadataka razvoja povećavanje otkupa poljoprivrednih proizvoda, ljekovitog bilja i šumskih proizvoda, kako bi se ublažio ili eliminisao deficit u bilansima hrane i povećao izvoz. U tom smislu napravljen je program za povećanje otkupa ovih proizvoda, sa predlogom mjera. Programom je predviđeno da OOUR-i nosioci razvoja i odgovarajući organi u opštini na osnovu utvrđenih bilansa proizvodnje i procjene tržišnih viškova sačine plan i dinamiku otkupa, kao i da blagovremeno pristupe ugovaranju proizvodnje i otkupa sa individualnim proizvođačima. Otkupom treba zahvatiti, u prvom redu, meso, mlijeko, povrće, voće, pšenicu, zatim ljekovito bilje, šumske plodove i druge proizvode. Sa ekonomskog stanovišta 27 vrsta samoniklog ljekovitog bilja dolazi u obzir za iskorišćavanje. Procjenjuje se da je njihov godišnji urod oko 800 t. Šumski plodovi su takođe značajni jer za eksploataciju u Crnoj Gori postoji 12 vrsta, čiji se godišnji urod procjenjuje na oko 3 500 t.

Poljoprivredni proizvodi, šumski plodovi i ljekovito bilje, iako u tom smislu ima izvjesnih pozitivnih kretanja, otkupljivali su se neorganizovano. Osnovni je razlog neblagovremeno ugovaranje proizvodnje i otkupa ovih proizvoda a prvenstveno, neblagovremeno formiranje cijena i kasna ponuda tih cijena proizvođačima. Nestabilni uslovi privređivanja i poremećeni tržišni odnosi išli su na ruku ovakvim pojavama. Primjera radi, otkupne cijene jagnječeg mesa 1983. god. bile su preko dva puta veće nego u prethodnoj godini a otkupne cijene mesa znatno iznad utvrđenih proizvođačko prodajnih cijena. Slično je i kod nekih drugih proizvoda, što unosi dosta nezvjesnosti i umanjuje zainteresovanost i OOUR i individualnih proizvođača da ugovaraju proizvodnju u uslove otkupa. Pored ovoga, sve aktivnosti u vezi sa organizovanjem proizvođača, ugovaranjem otkupa i dr., propuštene su isključivo OOUR-ima koji se tim bave, što oni bez organizovane šire društveno-političke aktivnosti sami ne mogu uspješno rješavati, iako, razumije se, najveći dio posla i odgovornosti za stanje njima pripada. I pored navedenih teškoća, otkupljene količine proizvoda u cjelini se iz godine u godinu povećavaju. Prema raspoloživim podacima, u 1983. otkupljeno je 136 000 komada jagnjadi (4,4% više nego 1982), preko 70 000 hl mlijeka, 1 700 t pšenice (dva puta više nego 1982), preko 2 000 t povrća (na nivou 1982), 1 358 t ljekobilja i šumskih plodova. Podaci za ljekobilje i šumske plodove odnose se na 8 mjeseci, itd.

Nedostaju podaci o ukupnoj vrijednosti otkupa poljoprivrednih proizvoda u 1983. Međutim, prema statističkim pokazateljima, otkup poljoprivrednih proizvoda povećao se sa 947 862 000 u 1980.

na 1 765 000 000 u 1982. (indeks 186,2), u čemu je društveni sektor 1980. učestvovao sa 431 392 000 (45,5%) a 1982. sa 779 780 000 (44,2%).

Planskim dokumentima, zbog posebno istražnog deviznog deficita, izvozu je takođe dato značajno mjesto. No, i pored uložениh napora, u tom pravcu nijesu postignuti značajni rezultati, jer je učešće izvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u ukupnom izvozu Crne Gore ostalo, uglavnom, na ranijem nivou (oko 2,5%).

Realizacija izvoza po godinama kretala se kako slijedi:

	(u 000 \$)		
	1981. god	1982.	1983.
Ukupno	5 671	5 363	4 258
U tome:			
konvertibilno područje	1 811	2 234	2 633
klirinško područje	3 860	3 129	1 625

Ukupan izvoz 1983. smanjen je u odnosu na 1981. god. za 20,7% ali je izvoz na konvertibilno područje u isto vrijeme povećan sa 31,9 na 61,8%.

Izvoz se uglavnom odnosi na meso, ribu, pivo, sokove, ulje, alkoholna pića, ljekovito bilje, šumske plodove a u manjem obimu na povrće, voće i drugo.

Osnovni su razlozi za smanjenje izvoza nedovoljna sredstva podsticanja (koja ne mogu da pokriju veliku negativnu razliku između proizvođačkih i izvoznih cijena navedenih proizvoda) i još uvijek nedovoljna osposobljenost i organizovanost naših izvoznih organizacija, usljed čega velike količine robe za izvoz otkupljuju izvozne organizacije van Crne Gore.

4. Finansiranje razvoja

U periodu 1966—1980. investicije u poljoprivredi iznosile su prosječno 2,6% ukupnih investicija u privredi Crne Gore (u industriji 38,2%) a u prethodnom planskom periodu (1976—1980) 2,1%. Iako je ukupan obim ulaganja u razvoj poljoprivrede u Crnoj Gori bio mali, efikasnost tih investicija bila je 48,3% veća nego onih u industriju (u Jugoslaviji za 13,4%)*, analizirano kroz odnos bruto-investicija u osnovna sredstva i prirast društvenog proizvoda.

U tekućem planskom periodu — usljed izraženog deficita u pojedinim osnovnim poljoprivredno-prehrambenim proizvodima za razvoj poljoprivrede, prehrambene i duvanske industrije — utvrđen je obim investicija od 3 922 miliona d., što predstavlja 7% ukupnih investicija u privredi Crne Gore (prema cijinama iz 1980).

Od ovog iznosa na razvoj poljoprivrede otpada 3 099 000 d. (79,0^o/o), prehrambene industrije 678 000 000 (17,3^o/o) i duvanske industrije 145 000 000 (3,7^o/o).

U cilju obezbjeđenja predviđenih bilansa osnovnih proizvoda raspoložive investicije u poljoprivredi usmjerene su na: proizvodnju mesa, mlijeka i ribe 65^o/o, voća i grožđa 20^o/o, povrća u zatvorenom prostoru 5^o/o i privođenje zemljišta kulturi na društvenom sektoru 10^o/o. Od ukupnog priliva sredstava FNP-a, kao najkvalitetnijeg izvora za razvoj poljoprivrede i prehrambene industrije, usmjereno je 15,1^o/o od čega za poljoprivredu 12,4 a za prehrambenu industriju 2,7^o/o. Pored sredstava FNP-a, za finansiranje razvoja ove oblasti predviđena su sredstva INO kredita, udružena sredstva i sopstvena sredstva OUR-â.

Ako se računa da je trebalo da se dinamika utroška sredstava odvija po godinama ravnomjerno, proizilazi da je za poljoprivredu trebalo usmjeravati godišnje 619,8 miliona, za prehrambenu industriju 135,6 i za duvansku industriju 29 mil. dinara što ukupno iznosi 784,4 mil. dinara.

U periodu 1981—1983. Investiciona banka — Udružena banka i osnovne banke angažovale su:

(u milionima d. po tekućim cijenama)

	1981	1982.	1983.	Ukupno
Za poljoprivredu — ukupno:	295,3	125,0	985,5	1.405,8
U tome:				
društveni sektor	100,0	42,2	618,1	760,3
individualni sektor	195,3	82,8	367,4	645,5
Za prehrambenu industriju	29,0	413,6	660,6	1.103,2
Za duvansku industriju	—	—	—	—
Ukupno:	324,3	538,6	1.646,1	2.509,0*

Ako se angažovana sredstva svedu na cijene iz 1980, proizilazi da je za razvoj ove oblasti angažovano svega 1 167,6 miliona dinara ili 49,6^o/o ukupno planiranih investicija za ovaj period.

U okviru angažovanih sredstava (2 509 mil. d.) sredstva FNP-a učestvuju sa 1 137 miliona (45,4^o/o), INO krediti sa 577 miliona (23,0^o/o), sredstva udružene privrede 492,6 miliona (19,6^o/o) i sopstveno učešće 302,4 miliona (12,0^o/o).

* dr R. Vukčević: »Industrijalizacija i deagrarizacija u Crnoj Gori« — »Praksa« 5/83

* U ovaj iznos nijesu računata sredstva za obnovu i izgradnju područja postradalog od zemljotresa

Od sredstava FNP-a (1 137 miliona) obavezni dio iznosi 807 mil. (71,0%) dok se preostalih 330 miliona (29,0%) odnosi na udruživanje rada i sredstava OUR-â. Do sada su udružile sredstva po ovom osnovu sljedeće organizacije udruženog rada:

(u milionima d.)

OUR	Objekat	Iznos
»Bjelasica« — Bijelo Polje i PK »Vrbas« — Vrbas	Izgradnja 100 govedarskih i 200 ovčarskih farmi	95,2
»Bjelasica« — Bijelo Polje i »Radenska« — Radenci	Proizvodnja mineralne vode	71,0
»Boka« — Radanovići i PK »Servo Mihalj« — Zrenjanin	Agromelioracije i zasadi	55,5
»Agropogon« — Ulcinj i »Bjelovarski vrt« — Bjelovar	Proizvodnja lukovica i fabrika za konzervisanje maslina	102,1
»Komovi« — Andrijevića i »Soko Stark« — Beograd	Rekonstrukcija i proširenje linije karamela i podnog skladišta	6,2
Ukupno:		330,0

Sredstva INO kredita (577 miliona) odnose se uglavnom na drugu i treću kreditnu liniju Međunarodne banke za obnovu i razvoj (426,5 mil. g.). Od ukupno angažovanih sredstava, na razvoj stočarstva usmjereno je oko 75%, voćarstva i vinogradarstva 10%, ratarstva 4% i privođenje zemljišta kulturi 11%, što je u skladu sa utvrđenim kriterijima za usmjeravanje sredstava, kao i politikom za povećanje proizvodnje osnovnih deficitarnih proizvoda, prvenstveno mesa i mlijeka.

Sredstva za razvoj stočarstva usmjerena su na izgradnju 18 kooperativnih centara, 20 otkupnih stanica u cilju razvoja društvenoorganizovane robne proizvodnje, izgradnju 610 govedarskih farmi kapaciteta 5 grla po farmi i 370 ovčarskih kapaciteta po 80 grla, na gazdinstvima udruženih individualnih proizvođača. Detaljan pregled angažovanih investicija po objektima u okviru poljoprivrede i prehrambene industrije po izvorima finansiranja daje se u prilogu (tab. 1. i 2.).

Od ukupno angažovanih sredstava u poljoprivredi (1 405,8 miliona) usmjereno je na područje nerazvijenih opština 836,5 mil. (59,5%) a od ukupnih sredstava FNP-a 406,4 mil. (63,8%), od čega po osnovu udruživanja 136,2 miliona i 270,2 miliona obavezni dio, što je u skladu sa dogovorenom politikom usmjeravanja sredstava. U prehrambenoj industriji, s obzirom da se radilo o investicijama za rekonstrukciju i proširenje postojećih objekata (»Primorka« —

Bar, »Pivara« i Mljekara — Nikšić) nije poštovan ovaj odnos pa je na nerazvijene opštine usmjereno svega 425,1 milion (38,5%) od ukupnih sredstava a od sredstava FNP-a 265,6 mil. (53,2%), od čega po osnovu udruživanja 138,3 miliona i 127,3 miliona obavezni dio.

Od ukupno angažovanih sredstava u periodu 1981 — 1983. iskorišćeno je 1 525,8 miliona ili 60,8%*. U okviru ovog iznosa za izgradnju objekata u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji iskorišćeno je 57,1% (u društvenom 58,0 a u individualnom 56,1%), u prehrambenoj industriji iskorišćeno je 65,5%, što se vidi iz pokazatelja:

(milijonima d.)

	Angažovano	1981 — 1983 Iskorišćeno	% korišćenja
1. Poljoprivreda	1 405,8	802,9	57,1
U tome:			
društveni sektor	760,3	440,9	58,0
individualni sektor	645,5	362,0	56,0
2. Prehrambena industrija	1 103,2	722,9	65,5
Ukupno:	2 509,0	1 525,8	60,8

Osim ovih sredstava, u analiziranom periodu prehrambena industrija iskoristila je 237,6 miliona dinara i duvanska 37,3 miliona angažovanih u prethodnom planskom periodu.

Osnovni razlozi što se planirani obim investicija u poljoprivredi nije realizovao jesu: teškoće nastale u privredi i svodenje investicione politike u realne materijalne i finansijske okvire, nelikvidnost banaka (a time i nemogućnost zatvaranja konstrukcije finansiranja), nedostatak kvalitetnih programa za bazičnu poljoprivrednu proizvodnju, nepotpuno sprovođenje Zakona o beneficiranim kamatama i kursnim razlikama, kao i nedovoljna motivisanost OUR-â za ulaganja u bazičnu proizvodnju.

Od mjera i zadataka realizovanih u analiziranom periodu, u cilju definisanja dugoročnije politike razvoja, obima i dinamike proizvodnje urađen je (pored programa za povećanje proizvodnje mesa, mlijeka i pšenice, kao i privođenje zemljišta kulturi) i Projekat regionalnog razvoja poljoprivrede, kojim je po obuhvatnosti, strukturi i aktuelnosti programa koji sadrži, te naglašenijom tendenciji razvoja primarne poljoprivredne proizvodnje praktično razrađen razvoj poljoprivrede u periodu do 1988. Izradom ovog Projekta otklonjen je nedostatak kvalitetnih programa iz bazične po-

* Podaci Republičkog zavoda za društveno planiranje

ljoprivredne proizvodnje, što će doprinijeti da se efikasnije realizuju investicije i ostvaruje dinamika ulaganja.

Projekat se zasniva na trajnom i racionalnom iskorišćavanju prirodnih izvora, kao što su zemljišta i šume, uz skladan razvoj prerađivačkih kapaciteta, infrastrukture, nauke, obrazovanja i unapređivanja odnosa na selu.

Realizacijom ovog Projekta povećaće se proizvodnja osnovnih poljoprivrednih proizvoda, kao i proizvoda namijenjenih izvozu i doprinijeti da se ubrza razvoj manje razvijenih opština, na što se, prema Projektu, usmjerava 60^o/_o ukupnih investicija.

Predračunska vrijednost Projekta iznosi 12,2 milijardi dinara, u čemu Međunarodna banka za obnovu i razvoj treba da učestvuje oko 40^o/_o.

U toku je izrada programa razvoja ribarstva i programa aktiviranja prirodnog potencijala Sinjavine.

Nastavljena je realizacija Programa stvaranja rezervi mesa u živoj stoci. Ovim Programom su do sada obuhvaćena 28 384 grla govedi (16,0^o/_o ukupnog broja), 226 812 grla ovaca (49,5^o/_o), 7 140 svinja (26,4^o/_o) i 44 667 kg ribe. Preračunato u meso, to predstavlja 7 294 t a ukupno utrošena sredstva iznose 329 763 013 d. U realizaciji ovog Programa učestvuje 20 OUR-a (kojima je obuhvaćeno 9 720 individualnih poljoprivrednih proizvođača kao kooperanata).

Isto tako, u toku je izgradnja ili priprema za izgradnju četiri farme u ovčarstvu kapaciteta 6 250 priplodnih ovaca (Plužine 3 000, Bijelo Polje 1 500, Zabljak 1 250 i Šavnik 500) i dvije govedarske farme kapaciteta 800 priplodnih krava (u Nikšiću 600 i Šavniku 200) koje će služiti kao reprodukcioni centri kvalitetnog rasnog priplodnog materijala.

Nastavljena je realizacija naučnoistraživačkog projekta »Makroprojekt — II« koji ima za cilj proučavanje mogućnosti bržeg povećanja proizvodnje mesa, mlijeka, krmnog bilja i krompira u brdsko-planinskom području. Nosilac je ovog projekta Poljoprivredni institut — Titograd.

Radi podsticanja proizvodnje hrane, prvenstveno robne proizvodnje osnovnih deficitarnih poljoprivrednih proizvoda u SR Crnoj Gori u 1983, donesen je Zakon o obezbjeđenju i usmjeravanju finansijskih sredstava za podsticanje proizvodnje hrane (»Službeni list SRCG«, br. 4/83). Sredstva po ovom Zakonu obezbjeđuju se usmjeravanjem najmanje 1^o/_o prihoda od posebnog republičkog poreza na promet proizvoda i usluga. U 1983. po ovom osnovu dobijeno je 70 miliona dinara, što je 100^o/_o više nego što je za tu namjenu izdvojeno prethodne godine. Sredstva se koriste na bazi programa koji utvrđuje Izvršno vijeće, uglavnom za premiranje i regresiranje društvenoorganizovane robne proizvodnje deficitarne robe. U stočarstvu je osnovna orijentacija bila nastavak mjera radi

izmjene i unapređivanja postojećeg rasnog sastava stoke u cilju povećanja proizvodnje i smanjenja nedostatka mesa i mlijeka na tržištu. U toku 1983. nabavljeno je 612 rasnih krava (40% više nego 1982), 212 merino-ovnova i njihovih križanaca, 37 kvalitetnih rasnih bikova i vještački osjemenjeno 3 856 krava (41% više nego 1982). U biljnoj proizvodnji regresirana je nabavka 267 t sjemena visokorodnih sorti pšenice, 30 t sjemena hibridnog kukuruza, 100 t sjemena ječma i 34 t sjemena smješa trava i 10 leguminoza radi zasijavanja vještačkih livada i povećanja proizvodnje kvalitetne stočne hrane (što je 46% više nego 1982). Nabavljenom količinom kvalitetnog sortnog sjemena zasijano je 900 ha pšenicom, 1 370 ha kukuruzom, 570 ha ječmom i 500 ha vještačkih travnjaka. Pored ovoga, nabavljeno je i regresirano oko 50 000 komada sadnica voća, itd.

Iako je ovaj iznos znatno veći od sredstava obezbijedenih prethodne godine, sredstva za podsticanje razvoja poljoprivrede nijesu dovoljna, pa je neophodno naći nove izvore finansiranja radi formiranja fonda za povećanje proizvodnje hrane, pa se u tom smislu priprema i nacrt zakona. Tako bi se obezbjeđivala sredstva za učešće u programima za povećanje površina u društvenom sektoru kroz privođenje zemljišta kulturi, popravljjanje uslova privređivanja u proizvodnji deficitarnih artikala (mesa, mlijeka, pšenice i dr.) i proizvoda namijenjenih izvozu i sl. Druge republike i pokrajine izdvajaju za te namjene srazmjerno mnogo veće iznose.

U okviru podsticajnih mjera donesen je Zakon o uslovima kreditiranja poljoprivrede u periodu 1981 — 1985, kojim je predviđena naknada kamate za ulaganja u društveno-organizovanu proizvodnju mesa i mlijeka, realizaciju Programa stvaranja rezervi mesa u živoj stoci i privođenje kulturi zemljišta u društvenom vlasništvu, kao i Zakon o naknadi kursnih razlika po zajmovima Međunarodne banke za obnovu i razvoj koje dobijaju udruženi zemljoradnici. Obaveze po ovim zakonima ne izvršavaju se potpuno jer izvori definisani Zakonom o usmjeravanju sredstava formiranih po osnovu razlike između aktivne i pasivne kamate, ne obezbjeđuju iznos sredstava adekvatan obavezama nastalim po tom osnovu.

Radi razvijanja i podsticanja raznih oblika organizovane međusobne i poslovne saradnje organizacija udruženog rada iz oblasti proizvodnje, prerade i prometa formirana je, »Agrozajednica«, poslovna zajednica za proizvodnju i promet hrane, koja objedinjuje planske, ekonomske i razvojne funkcije OUR-â iz agrokompleska. Na taj način stvorene su pretpostavke za bolju organizovanost i saradnju između OUR-â u ovoj oblasti.

5. Predlog aktivnosti

U okviru ukupnog društvenoekonomskog razvoja Crne Gore u poslijeratnom periodu na povećanju poljoprivredne proizvodnje, poboljšanju uslova života i ekonomskom, socijalnom i kulturnom preobražaju sela — postignuti su značajni rezultati. Međutim, intenzitet razvoja nije adekvatan potencijalnim mogućnostima i objektivnim potrebama skladnog privrednog razvoja Republike. Na to ukazuje stopa rasta društvenog proizvoda poljoprivrede, koja je u periodu 1953 — 1980. bila svega 1,7⁰/₀ dok je u industriji 12,4 ili preko 7 puta veća (u poljoprivredi Jugoslavije 3,8⁰/₀), kao i učesće investicija u ukupnim investicijama privrede, koje je iznosilo svega 2,6⁰/₀.

Izraženi deficit u bilansima proizvodnje poljoprivredno-prehrambenih proizvoda iznosi godišnje preko 10 milijardi dinara, krupne promjene u socijalno-ekonomskoj strukturi stanovništva,* a stalno rastuće potrebe za hranom i izvozom zahtijevaju brži i intenzivniji razvoj poljoprivrede u narednom periodu. Ovo i usljed toga što će brži rast poljoprivredne proizvodnje predstavljati značajan faktor ekonomske stabilizacije i ekonomskog razvoja ukupne privrede i Republike u cjelini, zbog čega je planskim dokumentima poljoprivreda i svrstana u prioritetne pravce razvoja.

U periodu 1981 — 1983. ostvarena je planirana stopa rasta poljoprivredne proizvodnje od oko 4⁰/₀ ali nivo poljoprivredne proizvodnje nije ni približan potrebama i mogućnostima razvoja niti su pak u tom periodu realizovane pojedine mjere i zadaci predviđeni razvojnom politikom.

I pored sve veće primjene savremenih tehničko-tehnoloških mjera, nijesu još dovoljni upotreba mineralnih đubriva, sortnog sjemenskog materijala, navodnjavanje i dr., zbog čega su prinosi po jedinici površine kod većine kultura do 30⁰/₀ niži od prosječnih u zemlji.

Razvoj ove oblasti pratio je niz problema, među kojima posebno: obezbjeđivanje sredstava i kreditna politika u cjelini, nabavka repromaterijala i rezervnih dijelova, kao i cijene, organizovanje tržišta, otkupa i izvoza, zatim nedovoljno definisana zemljišna i poreska politika, što je posebno značajno ne samo za ostvarivanje dogovorene politike razvoja već i za ubrzanje ukupne društvene reprodukcije.

Razvoj poljoprivrede vezan je za ukupni razvoj društvenoekonomskih odnosa na selu, u prvom redu za izgradnju putne mreže, elektrifikaciju i snabdijevanje vodom. Tu postoje još uvijek brojne neusklađenosti i potreba da se ubrza ukupna transformacija sela.

*Poljoprivredno stanovništvo 1948. iznosilo je 71,6⁰/₀, 1971. g. 35⁰/₀ a 1981. g. 13⁰/₀.

Društveni sektor je nedovoljno razvijen i ne može bitnije uticati na veću društveno-organizovanu robnu proizvodnju. Isto tako, ne realizuje se program udruživanja zemljoradnika na dohodovnim i samoupravnim osnovama.

U tekućem periodu za finansiranje razvoja poljoprivrede, prehrambene i duvanske industrije do sada je angažovano 1 167,6 miliona d. ili 49,6% iznosa koji je trebalo usmjeriti za ove tri godine (po cijenama iz 1980), odnosno 2 509 miliona po tekućim cijenama.

Sredstva su se uglavnom usmjeravala u skladu sa dogovorenim politikom, jer je oko 60% investicija u poljoprivredi usmjereno na teritoriji nerazvijenih opština.

Od angažovanih investicija iskorišćeno je u poljoprivredi 57,1% a u prehrambenoj industriji 65,5%.

Osnovni razlozi što se finansiranje razvoja nije ostvarivalo prema predviđenim i što je korišćenje investicija usporeno, jesu: opšte teškoće u privredi, svođenje investicione politike u realne materijalne i finansijske okvire, nelikvidnost banaka a time i nemogućnost zatvaranja konstrukcije finansiranja, nedostatak kvalitetnih programa za poljoprivrednu proizvodnju, kao i nedovoljna motivisanost OUR-â za bazičnu proizvodnju.

Sredstvima za podsticanje proizvodnje nijesu bile obuhvaćene sve namjene jer je ukupni obim ovih sredstava još uvijek mali a isto tako iznosi podsticaja po jedinici proizvoda nijesu bili dovoljni. Stoga je u toku donošenje nacrta zakona i iznalaženje mogućnosti da se iznađu novi veći izvori za podsticanje proizvodnje hrane.

* * *

Na osnovu sagledavanja dosadašnjeg razvoja ove privredne oblasti a u cilju boljeg iskorišćavanja postojećih kapaciteta, povećavanja proizvodnje, posebno robne, smanjivanja deficita hrane, povećavanja izvoza (a u vezi sa tim i mogućnosti zapošljavanja) u narednom periodu predlažu se sljedeće aktivnosti:

Jačanje i razvijanje primarne poljoprivredne proizvodnje na društvenom sektoru i njegovo svestrano osposobljavanje da može ostvarivati funkciju usmjeravanja, planiranja i organizovanja veće robne proizvodnje na individualnom posjedu. S tim u vezi, društvenu aktivnost usmjeriti na stvaranje povoljnijih uslova za povećavanje kapaciteta u primarnoj proizvodnji i njegovo brže osposobljavanje u kadrovskom, tehničkom i organizacionom pogledu, sa orijentacijom da se na društvenom sektoru proizvodi znatno više hrane nego do sada.

Za brži razvoj poljoprivredne proizvodnje u narednom periodu u skladu sa rastućim potrebama u hrani i proizvodnji za izvoz, suštinsko pitanje je obezbjeđenje i usmjeravanje znatno većih sred-

stava društvene akumulacije za investicije. Investicionom politikom u poljoprivredi treba obezbijediti da se pretežan dio investicionih sredstava usmjeri za primarnu poljoprivrednu proizvodnju polazeći od utvrđene strategije razvoja i imajući u vidu komparativne prednosti. Ulaganja u izgradnju prerađivačkih objekata treba podržavati samo u mjeri u kojoj je dugoročnije obezbijeđena sigurna sirovinska baza, prije svega iz proizvodnje na sopstvenom području.

Da bi poljoprivredna proizvodnja mogla ostvariti utvrđenu dinamiku i stepen razvoja i da bi postizala očekivane rezultate adekvatno njenom mjestu i ulozi u privrednom razvoju Republike, neophodno je za duže obezbijediti takav obim sredstava za ulaganja koji bi bio najmanje na nivou njenog učešća u ukupnom društvenom proizvodu privrede.

Društvo mora učiniti veće napore da nađe rješenja i definiše moguće izvore sredstava iz kojih bi se obezbjeđivalo učešće dijelom nepovratnih sredstava u konstrukcijama finansiranja investicija za privođenje kulturi nemeliorisanih poljoprivrednih površina, kao i za popravljjanje uslova za investiranje u primarnu poljoprivrednu proizvodnju. Neke republike i pokrajine ta su pitanja već do sada vrlo uspješno riješile, pa su rezultati u tom dijelu daseko veći. Sasvim je izvjesno da bi obezbjeđenje i usmjeravanje sredstava na način i za potrebe kako je rečeno pozitivno uticali na ostvarivanje politike ekonomske stabilizacije.

Povećanim naporima svih subjekata koji rade na unapređivanju poljoprivrede i širom društvenom akcijom ubrzati proces udruživanja zemljoradnika na dohodovnim osnovama putem raznih oblika dugoročnije saradnje u skladu sa Programom udruživanja zemljoradnika u SR Crnoj Gori.

Pojačanom društvenom akcijom i angažovanjem opština i organizacija udruženog rada treba dosljedno sprovoditi Zakon o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta i na taj način povećati eksploataciju sada neobrađenih i drugih obradivih površina. Organizacije udruženog rada obavezne su da preduzmu sve potrebne aktivnosti za korišćenje ne samo svojih već i oraničnih površina na individualnom sektoru, kako bi se svaki hektar ovih površina (bez obzira na vlasništvo, mjesto i položaj, što više i racionalnije aktivirao. Sve opštine treba da sačine programe iskorišćavanja obradivog poljoprivrednog zemljišta i utvrde mjere za njegovu realizaciju.

Primjenom savremenih tehničko-tehnoloških rješenja, potpunijom agrotehnikom i sigurnošću u snabdijevanju repromaterijalom (sjeme, mineralna đubriva, sredstva za zaštitu bilja, gorivo i dr.), većim angažovanjem naučnih, stručnih i savjetodavnih službi treba stvarati uslove za povećavanje prinosa po jedinici površine, a time i bolje iskorišćavanje postojećih obradivih površina.

Izvoz tržišnih viškova poljoprivrednih proizvoda, naročito na konvertibilno područje, predstavlja prioritetan zadatak. Postoje uslovi za znatno veći izvoz nekih poljoprivrednih proizvoda: rano povrće, voće i grožđe, meso, alkoholna i bezalkoholna pića, šumski plodovi, ljekovito bilje i dr.

Cijene poljoprivrednih proizvoda treba da stimulišu proizvođače. Režimom kontrole cijena osnovnih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda radi zaštite standarda građana, dovodi se u pitanje rentabilnost u proizvodnji a time i stalan nesklad između ponude i tražnje tih proizvoda. Stoga je neophodno odgovarajućim mjerama ekonomske politike značajnije podsticati ovu proizvodnju.

Kreditnom i monetarnom politikom treba više favorizovati proizvodnju hrane, posebno u dijelu primarne poljoprivredne proizvodnje, zatim otkupa i stvaranja rezervi poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, radi ostvarivanja utvrđenih ciljeva u ovoj oblasti. U tom smislu treba poboljšati uslove i utvrditi trajnije i stabilnije izvore sredstava za kreditiranje tekuće poljoprivredne proizvodnje, otkupa tržišnih viškova i stvaranje neophodnih zaliha poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

Mjerama poreske politike stimulisati bolje i racionalnije iskorišćavanje obradivih površina i smanjivanje obima neobrađenih, brže udruživanje zemljoradnika i povećavanje društveno organizovane robne proizvodnje, zatim proizvodnju u brdsko-planinskom području i proizvođače koji budu isporučivali tržištu veće količine deficitarnih poljoprivrednih proizvoda. Neophodno je da sve društveno-političke zajednice preispitaju mjere poreske politike u poljoprivredi i predlože odgovarajuća rješenja.

Neophodno je, u skladu sa stavovima iz Rezolucije, povećati obim sredstava za podsticanje društvenoorganizovane tržišne proizvodnje osnovnih poljoprivredno-prehrambenih deficitarnih proizvoda i proizvoda namijenjenih izvozu. U tom smislu ubrzati postupak za donošenje propisa kojim će se obezbijediti trajniji i sigurniji izvori finansiranja.

Sistem podsticaja u poljoprivredi imaće veoma značajnu ulogu sve dotle dok se drugim mjerama ekonomske politike ne obezbijedi takav položaj poljoprivrede u sistemu društvene reprodukcije koji će joj omogućiti povoljnije mjesto u primarnoj raspodjeli, odnosno uslove za akumulativno i dohodovno privređivanje i samofinansiranje na nivou proširene reprodukcije.

Kadar predstavlja bitan uslov bržeg uvođenja i korišćenja savremenih tehničko-tehnoloških rješenja, kreiranja optimalnih razvojnih programa i projekata, bolje organizovanosti i korišćenja postojećih kapaciteta i unutrašnjih rezervi u ovoj oblasti. Zato je neophodno posvetiti posebnu pažnju planiranju i obezbjeđivanju potrebnih stručnjaka svih profila, posebno kvalifikovanih radnika

raznih specijalnosti. Putem organizovanja predavanja, seminara i kurseva treba stručno osposobljavati individualne proizvođače za veću i savremeniju proizvodnju.

Razvoj infrastrukture i ukupni ekonomski, kulturni i socijalni preobražaj sela bitan su uslov i pretpostavka bržeg razvoja poljoprivredne proizvodnje, posebno na individualnom sektoru. Zbog toga je potrebno u svakoj opštini urediti program mjera kojim bi se stvarali povoljniji uslovi za izgradnju objekata infrastrukture (putevi, elektrifikacija, vodovodi) i za ostale djelatnosti, kao: servisne i zanatske radionice, kućna radinost, saobraćaj, seoski turizam i druge djelatnosti od interesa za ukupni razvoj poljoprivrede i sela.

Za realizaciju tih mjera i aktivnosti treba sinhronizovati ukupnu društvenu djelatnost svih faktora koji mogu doprinijeti da se povećava proizvodnja hrane u Crnoj Gori i ubrza razvoj poljoprivrede kao značajnog elementa za ostvarivanje politike dugoročnog programa ekonomske stabilizacije u cjelini.